بۆ ئیسلامیکردنی نالی و دیدێکی ناکوردانە.. سەدیق سەعید ڕواندزی

بێگومان نالی، یەکێکە لە شاعیرە دیارە هەرە کلاسیکەکانی ئێمە و ئەم شاعیرە، شوێن و پێگەیەکی گەورەی لە مێژووی شیعری کوردیدا هەیە و شیعرەکانی هاوتەریب لەگەڵ قۆناغ و سەردەمەکان ماونەتەوە، بە ئێستاشەوە شیعرەکانی دەخوێنرێنەوە. مامۆستا مەسعود محەمەد لە بارەی نالییەوە دەڵێت:(هەر دێڕە شیعرێکی ئەوە دەهێنێت چەندین ساڵی بۆ تەرخان بکرێت تا ڕاڤە و شیدەکرێتەوە) لەو سەنگەیشەوە دەبینین، کە لە بواری نالی ناسی و کارکردن و توێژینەوە لە شیعرەکانی، تەنها چەند کارێکی کەم کراون، بە بەراورد لەگەڵ جاحی قادری کۆیی. لە دوای نالی، چەندین شاعیری دیکەی کلاسیکی لە ئەدەبی کوردیدا دەردەکەون، بەڵام دواجار نالی، هەر وەك نالی دەمێنێتەوە و ئێمەش بە لێهاتوویی و توانای شیعری نالی دەگەڕێتەوە، کە شاعیرێکی هوشیار و شارەزا و زمانزان بووە و بە کوردی و عەرەبی و فارسی شیعری نووسیوە و ئاگایەکی زۆری لە شیعرەکانی بەر لە سەردەمی خۆی، هەروەها هوشیارییەکی درك پێکراوی تەنانەت لە بارەی مۆدێرنە و ڕۆشنگەریی و ئازادییەکانی تاك و خود گەرایی هەبووە، ئێمەش بە ڕوونی لە شیعرەکانیدا هەستی پێ دەکرێت و دەبینرێت. نالی، بە شانازییەوە باسی خۆی و شیعرەکانی دەکات و لە چەندین شیعردا، ئەو توانا و لێهاتوویەی خۆی لە بواری شیعر نووسیندا خستۆتە ڕوو، لە ڕووی وەسف و بەلاغە و چواندن و چەندین هونەرکاری دیکەی شیعریش، دەستێکی دیاری هەبووە، ئێمە وەرای ئەوەی لە هەمووی گرنگتر، بایەخی بە زمان و بە کوردی نووسین داوە و تەنانەت ئەو شیعرەشی کە بۆ پەیامبەری ئسلام، لە لاوندنەوەی ئەو نووسیویەتی، بە کوردی نووسیویەتی، بێگومان ئێمە بەو مانایە نییە، کە زمانی شیعری نالی، زمانێکی تەواو پەتی و کوردانە بێت، بە پێچەوانەوە سەدان وشەی عەرەبی و فارسی لە شیعرەکانیدا هەن، بەڵام نابێ ئەوەمان بیر بچێت، کە نالی شاعیری سەردەم و قۆناغێك بووە، کە زمانی بەرکار و نووسین و پەیڕەوکراو، هەر ئەو زمانە ئاوێتە یەبووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، نکۆڵی لە ڕۆڵی نالی وەك شاعیرێك لە پێشخستن و دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردی ناکرێت. شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە، گەرچی دەرچووی شوێنە ئایینییەکان، تەکیە و خانەقاکان بوونە،

گەلێکیان هەڵگری شوناسی ئایینی لە شێوەی شێخ و حاجی و مەلا بوونە، بەڵام هیچ کاتێك بە تەنها ئایینگەرایانە بیریان نەکردۆتەوە، بەڵکو ڕوانگەیکی دیکەیان بۆ ئایین هەبووە. بەردەوام ڕەخنەیان لە کارەکتەرە ئایینییەکان لە شێوەی مەلا و سۆفی و شێخ گرتووە، دیاردە گەردوونی و فیزیکی و ئیلاهییەکانیان، چواندووە بە نەخش و چا و ڕووخساری ژن و بگرە هەندێکیان بێ ڕتووش ئاستی ڕەخنە گرتنیان هەموو هیڵێکی سووری بەزاندووە، وەك شێخ ڕەزا. لە ن□و□یشیاندا نالی، لە چەندین شوێنی دیوانەکەی (1) ڕەخنەی لە پیاوانی ئایینی گرتووەو، بۆ نمونە لەشیعرێکدا دەڵێت:

سەماعە گەردشی عیشقە حەقیقەت
لە سۆفی و رەقسی تەقلیدی نەما باس

نالی، باس لە بەزمی گوێڕاگرتن لە گۆرانی و هەڵسوڕاوانی خۆشەویستی دەکات و هاو کات سەمای سۆفی بە ناڕەسەن و تەقلیدی و بە سەرچوو دەناسێنێت، کە مەبەست لێی حالەتی سرووشتییە. یاخود لە دێڕە شیعرێکی دیکەدا دەڵێت:_

ڕیشەکەی پان و درێژ و بۆ ریا خزمەت دەکا
زاهیرە هەر کەس بە توول و عەرزی ریشیدا ریا

نالی باس لەوانە دەکات، کە چۆن لە پەراوێزی ڕیش هێشتنەوە وەك سونەتێکی ئایینی، خەڵکی فریو دەدەن و لە پێناو خواپەرستی و جێبەجێکردنی سوننەتەکان، ڕیشیان پان و درێژ ناکەن، بەڵکو بۆ ریای دنیا و فریودان و خۆنواندنە لە بەرگێکی ئایینیدا، کە لە بنەڕەتدا وانین. بە گشتی شاعیرانی ئێمە، ڕاستن□ پ□روەردەیەکی ئایینی و ئیسلامییان هەبووە، بەڵام هیچ کاتێك ئەو شوناسە ئایینییە، وەك ناسنامەیەك بۆ شیعرەکانیان ناکەنە پێوەر بۆ ناسینەوەیان. ئێمە کە نالی و حاجی و شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەمان هەن، لە بەر ئەوە نییە کە مەلا، یاخود شێخ و حاجی بوونە، بەڵکو لە سۆنگەی ئەوەیە کە خۆیان شاعیر بوونەو شوناسە ئایینییەکەیان، ڕاستن□ □□نگدانەوەی لە نێو شیعرەکانیان هەبووە، بەڵام تیمە و شوناسی بنەڕەتی شاعیر بوونیان نییە، بەو مانایەی نالی کە نالییە لەبەر ئەوە نییە کە مەلایە و بە ئایین ئیسلامە، بەڵکو خۆی نالییە و بوونی هەیە. هەر هەوڵێکیش بەو ئاراستەیە بێت، کە ئەم شوناسە مێژوویی و ئەدەبی و نەتەوەییە، لە شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە بسێنێتەوە و بارگاوی بکات بە شوناسی ئیسلامی، مایەی ڕەتکردنەوە و تێ نەگەیشتنە لە دنیای نالی. لەو سۆنگەیەوە (د _ ڕێبین) ناوێك لە مال□پ□□ی چاودێردا نووسیویەتی □ کورد کە بووە موسڵمان نالی و مەلای جەزیری لێ بەرهەم هاتووە) (2) واتا ئەگەر کورد نەبووایە بە موسڵمان، کە پێ دەچێ

شارەزایی مێژووی ئەوەی نەبێت، کورد چۆن کراوە بە موسڵمان، ئەوا نە نالی، نە مەلای جەزیری، بگرە هیچ کام لە شاعیرە کلاسیکەکانی ئێمە بوونیان نەدەبوو. ئەمەش مانای وایە، فەرهەنگ و میراتی شیعری کلاسیکی کوردی و شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەی کورد، بەرهەمی موسڵمانبوونمان و ئایینەکەمانە و دەبێ تا مردن، خۆمان بە قەرزاری ئیسلام بزانین، دەنا شاعیرێکمان نابوو ناوی نالی بێت ! بێگومان هەوڵدان بۆ سڕینەوەی شوناسی ڕاستەقینەی نالی، لە شوناسێکی کوردانە، شاعیرانە، کلاسیکییانە و دروستکردنی شوناسێکی ئیسلامییانە بۆی، بەرهەمی ئەقڵێکی عەرەبی، سەلەفی و دینییە، کە لە پەراوێزی بە ناو ئەکادیمیەت و توێژینەوەی زانستیدا لای هەندێک کەس دەبینرێت. نالی و هەموو شاعیرە کلاسیکەکانی دیکەی ئێمە، لە بەر ئەوە شاعیر نین، کە موسڵمانن و بە هاتنی ئیسلام بوونەتە شاعیر، بەڵکو خۆیان وەك شاعیر و وەك کوردێك شاعیرن، مەگەر نالی، خۆی لە شیعرەکانیدا، ستایشی زمانەکەی ناکات ؟ مەگەر نالی گاڵتە بە ئەقڵی خورافی و لاهووتی ناکات و گەمە بە سۆفی و ئایینداریی و ڕیایی ناکات؟ شاعیرانی ئێمە لە بری ئەوەی خۆیان وەك شەهیدی ئایین بناسێنن، دێن لە پەنا و زولف و ئەگریجە و ئافرەتدا، شەهید دەبن و خۆیان شەهید دەکەن. مانگ و ڕۆژ و ئەستێرە و توخمە گەردوونییەکان، کە دروستکراوی خودان، لە ئاست ڕوحی یارەکەیاندا، بێ بەها دەبینن، هەر وەك نالی دەڵێت:

لە خەوفی تەلعەتی ڕۆژ هەر وەکو شێت
بە ڕوو زەردی هەڵات و کەوتە کێوان

نالی بەردەوام وەك ڕەخنەگرێکی ئایینی لە شیعرەکانی دەردەکەوێت و سیمبولە ئایینییەکانی لە شێوەی سۆفی و شێخ دەداتە بەر ڕەخنە. ئەگەر نالی، هێندە موسڵمانانە بیری کردبایەوە، ئایا ئەقڵێکی ڕەخنەیی و ڕیفۆڕمی لەو شێوەیەی دەبوو؟ هەر ئەم نالییە، لە شیعرێکی دیکەیدا دەڵێت:_

بە نییەتی تەقبیلی دەمت عاتیلە ڕۆژووم
بە حەزرەتی میحرابی برۆت باتیلە نوێژم

نالی، دوو ڕوکنی گەورەی ئیسلام بەتاڵ دەکاتەوە لە بنەما ئایینییەکانیان و دەیانبەستێتەوە بە دەم و برۆی ژنێك، بەو مانایەی ڕۆژ و نوێژی ئەو وەرناگیرێت، ئەگەر بەر لە بە ڕۆژو بوون، دەمی ئەو ماچ نەکات! هاوکات نوێژ کەشی بەهەمان شێوە، ئەگەر برۆی ئەو نەبینێت. ئەمە ڕوانگەی نالییە، نالی وەك سایکۆلۆژستێك دەچێتە نێو ناخی مرۆڤەکانی سەردەمی خۆی، کە چۆن لە پەنای ئایینداری بە ڕووکەش و فریودەرانە، سۆفی و سمبولە ئایینییەکان، سەرقاڵی فریودان وبە لاڕێ دابردنن و ئەوەی دەیکەن بۆ دنیایە، نەك بۆ ڕۆژی

دوایی! یاخود ڕەخنە لەو مر□قانە دەگرێت کە پارەیان بە لاوە هەموو شتێکە و بە دەگمەن تیایان دایە، دەستگیڕۆیی هەژارێك بکات، هەروەك لە شیعرێکدا دەڵێت:_

ئەهلی دنیایی لەبە ر حیرس و تەمەع هوشیارن
بە خسووسی بگەڕێی مەست و خیردەمەندی نییە

هەر ئەو نالییەی، دکتۆر ڕێبین پێی وایە بەرهەمی هاتنی ئیسلامە بۆ کورد، لە شیعرێکی دیکەیدا، بێ ڕتووش، بێ سڵەمینەوەیەکی کۆمەڵایەتی و نەریتی و ئایینی، وەسفی ڕووخساری کوڕی لوس و سەرنجڕاکێش دەکات، کە هێشتا مووی لێ نەهاتووە و دەڵێت:_

کوڕ ئاینەیی حوسنی، تا وەك کچە مەنزوورە
گرتی کە غوباری موو چینی کوڕ و مینا کچ

مامۆستای پایەبەرز مەلا کەریمی مودەڕیس ک□ ش□□ق□ی ئەم شیعرەی کردووە دەڵێت :_(ئاوێنەی جوانی ڕوومەتی کوڕ تا وەك هی کچ وایەو مووی لێ نەهاتووە، بۆ تەماشاکردن ئەشێ، بەڵام کە تۆزی دێزی گەنە تووکی لێ نیشت، وەك قاپی فەخفوری لێ دێ، کەچی کچ هەر بە شووشەیی خۆی ئەمێنێتەوە و هیچی لێ نایێ) (3) نالی لەو شیعرەیدا، باس لەوە دەکات تا سیما و ڕووخساری کوڕ بێ ڕیشە، وەك هی کچ جوان و سەرنجڕاکێشە، مەنزوورە، واتا مایەی تەماشکردن و سەرنجدانە، بەڵام کاتێ موو دەگرێت، ئەو مەنزوورییەی نامێنێت،. لێرەوەش مەنزوور پتر بە مانای سەرنجڕاکێشان و سەراسیمەیی دێت، نەك هەر تەماشاکردن. بەمەش نالی کوڕێکی بێ موو، دەکاتە تێمای شیعریی، کە ڕەنگدانەوەی ئەو جیهانبینییە ڕۆشنگەرەی خۆی بووە، چونکە نالی شاعیرێکی بیر کراوەو بە ئاگا بووە. کەچی ئەم بەڕێزە، دێت سووك و ئاسان نالیمان لێ دەکاتە ئیسلامی و دەڵێت کورد کە بووە موسڵمان، نالی و مەلای جەزیری لێ کەوتەوە، کە ئەمەش دیدێکە هەڵگڕی ئەقڵێکی ئیسلامی و سووننەتییە نەك ئەکادیمی و زانستی، چونکە بە ئیسلامیکردنی شاعیرەکانمان و داماڵینیان لە شوناسی کوردانەی خۆیان، بە تایبەتیش بۆ شاعیرێکی وەك نالی، کە زمانێکی تازە دێنێتە نێو شیعری کوردی و نایب□ کەسیش پێی بڵێ خۆکردییە و خۆکوردییە، خۆی لە خۆیدا دیدگایەکی ئیسلامییانەی لە پشتە. نالی شاعیرێکی کوردە و خەڵکی خاك و خۆڵی شارەزوورە و هیچ پەیوەندییەکی بە میرات و کولتووری ئیسلامەوە نییە، کە میرات و کولتووری عەرەبەکانە. هەمووشمان دەزانین کورد چۆن و کەی و بۆتە موسڵمان؟ بۆیە بە ئیسلامکردنی شاعیرەکانمان، لە بری بە کوردیکردنیان، خزمەت بە ئەدەبی نەتەوایەتیمان دەکات؟ کێ دەڵێت ئەگەر ئایینی ئیسلامیش

نەبووایە، نالی و مەلای جەزیری هەمان ئەو شاعیرانە نەدەبوون؟

-__________

پەراوێزەکان:

1_دیوانی نالی، بە ڕاڤەی مامۆستای پایە بەرز مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس.

2_ ماڵپەڕی چاودێر، د –ڕێبین ئەحمەد، کورد کە بووە موسڵمان نالی و مەلای جەزیری لێ بەرهەم هاتووە، بەرواری 16/3/2024. ئەمەش لینکی بابەتەکەیە https://chawder.org/detailnews.aspx?jimare=37652&cor=15&related=2

3_ دیوانی نالی، بە ڕاڤەی مامۆستای پایە بەرز مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، ل 165.

*ئەم بابەتە لە ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ ژمارە (1347) لە 14/11/2024 بڵاوکراوەتەوە.